

GEMERTS DIALECT

Wim Vos

In september 1991 kreeg ik van Mevr. Dilia Steeghs - van de Laar een interessante lijst van Gemertse woorden en uitdrukkingen, netjes alfabetisch gerangschikt en opvallend goed gespeld. In het vorige nummer van Gemerts Heem werd het eerste gedeelte van deze lijst gepubliceerd. Hierna volgt het tweede deel. Zoals mijn gewoonte is, publiceer ik deze lijst in de hoop dat ze andere mensen in Gemert op de gedachte brengt dat ze zoiets ook wel eens konden doen. Tot nu toe heeft dat altijd uitstekend gewerkt! Aanvullingen en eventuele correcties zijn natuurlijk altijd welkom bij Dilia Steeghs of bij mij (tel. 04923 -63842).

M

maajt: zn v, dienstbode.

maajt: zn v, verloofde. *Haj gt vòrt nô de maajt*, hij heeft verkering gekregen.

maowde: ww ovt 3de pers. ev, stoof (van stuiven). *'t Maowde daor éfkes*, daar werd even een hartig woordje gesproken.

mee-impesant: bw, in één moeite door. N.B. Uit het Frans 'en passant': in het voorbijgaan, terloops.

mèèm: zn v, tepel; *án de lééste mèèm hange*, er eigenlijk niet bijhoren. N.B. Ik heb i.p.v. 'lééste' ook 'achterste' gehoord.

meuske: zn o, muisje. *Ik sò dôr wél 's meuske wille speule*, ik zou daar graag om het hoekje willen gluren.

meuze: ww, misère gaan/spelen (een bod doen waarbij men geen enkele slag mag halen; bij kaartspel 'rikke'. (Vgl *miezeere*, *miezele*).

miejre: ww, piekeren. Ook Van Dale geeft o.a. deze betekenis s.v. mieren.

Er zijn beslist meer betekenissen in het Gimmers; ik meen er een paar te weten, maar het zou leuk zijn als de lezers eens met ideeën kwamen !

miezeere: ww, misère gaan/spelen (een bod doen waarbij men geen enkele slag mag halen; bij kaartspel 'rikke'. (Vgl *meuze*, *miezele*).

miezele: ww, idem. (Vgl *meuze*, *miezeere*).

misse: zn m, plein voor stalingang. N.B. Vgl GH, jrg 35, 1993, nr 1, p 15, n.a.v. 'misse' uit Enquête Willems. De opgave van Dilia is een bewijs te meer dat het woord in Gemert bestond. Vgl. ook De Bont, p 405, s.v. misep, resp. mlsp, znw.m. missep, "het enigszins lagere gedeelte buiten voor de staldeuren (in Asten missentdeuren geheten), dat de boeren voorheen wel eens ompsitten en met een laag strooisel (dennenaalden en soms aardappelloof) bespreidden, vooral als de potstal zgn. was 'uitgedaan' en de grond daar papperig was geworden. Bij uitbreiding van betekenis krijgt het woord de waarde van: erf voor het huis...."

Een tante van mij gebruikte het woord tot in de tachtiger jaren.

mîster: zn m, onderwijzer.

mîster: zn m, aanspreektitel van onderwijzer.

mombákkes: zn o, (carnavals)masker.

mööke: ww, broeien. *Dûr zit wa te mööke*, ik heb ergens een naar gevoel; er broeit wat, er hangt een enigszins geladen stemming.

mûllepèrt: zn o, heel dikke, sterke, grofgebouwde vrouw.

N

naeve: bw, naast; *érges naeve gôn*, een onaangekondigd kort bezoek afleggen, ergens binnengaan. Ik gebruik zelf deze uitdrukking niet. Wie kent haar ?

't 'r naeve haawe, zich vergissen.

neegere: ww, plagen, pesten. (Klemtoon natuurlijk op de eerste lettergreep)

nèt: bw, precies. *Dè wee'k sô nèt nie*, het zou wel eens anders kunnen zijn.

niksichajt: zn v, kleinigheid, iets onbeduidends. *Dè 'z 'n niksichajt*.

nüjverich: bn, ijverig; *nüjverich sên*.

O

òllie: zn m, olie; *in d'n òllie zén*, dronken zijn.

ombezaort: bn/bw, overmoedig. Vgl De Bont, p 439: s.v. ombezörent, bnw onbezorgd.... Zou dit hetzelfde woord zijn ? Gaarne reacties.

onderfn: bw, dooreen, door elkaar (gemengd, geschud, geroerd); *onderfn zétte*, mengen, bv zand en cement.

onderfn: bw, onderling.

on-gelukkech: bn/bw, ongelukkig.

on-gelukkech: bn, gehandicapt (geestelijk/lichamelijk).

on-getierrech: bn, onrustig, ongedurig, ballorig, opstandig; vgl GW, p 45, s.v. *òngedúrreg*: onrustig. Graag inlichtingen van onze lezers over deze twee vormen !

opfliejge: ww, opstuiven, driftig worden, vlug kwaad worden.

opnèèje: ww, voor het lapje houden om iemand kwaad/begerig naar iets te maken. *Lôt ow aajge nie opnèèje !*

opnèèjerééj: zn v, het te mooi voorstellen van zaken om iemand kwaad/begerig naar iets te maken.

P

pap: zn v, pap; *in de pap kanne skejte*, zich alles kunnen permitteren.

past: ww geb.wijs mv, pas (op). *Past 'r op !* Ga even opzij ! N.B. Meer een waarschuwing dan een bevel als men enige mensen moet passeren terwijl men een zwaar voorwerp draagt.

petázzie: zn v, stampot. *'t Is már opchewèèrmde petázzie*, het is maar behelpen met de nieuwe (huwelijks)relatie.

pierrech: bn, ongezond uitziend; *pierrech sén/kiejke*.

pikker: zn m, brandnetel.

pikker: zn m, iemand die altijd met lange tanden eet.

plèkke: zn v mv, vlekken.

plèkke: ww, plakken.

plèkke: ww, lang ergens blijven hangen, maar niet weg gaan.

plèkkert: zn m, iemand die vuil is, a.h.w. plakt van het vuil.

plèkkert: zn m, iemand die ergens lang blijft zitten, die niet van heengaan weet.

pluksel: zn o, onkruid.

poeskes: zn o mv, katjes, poesjes.

poeskes: zn o mv, wilgekatjes (fluwelige bloeiwijze van sommige wilgen).

praot: zn m, roddelpraat; *vam praot kómt praot*, teveel praten ontardt vaak in geroddel.

pröpke: zn o, vrouw met kort, gedrongen postuur.

prôt: ww geb.wijs, praat. *Prôt me nie ôvver ...*, breek me de bek niet open over ...

prôts: zn, praatjes; *veul prôts hébbe*, praatjes hebben.

punder: zn m, unster (soort van evenaar met aan de ene zijde een haak en aan de andere een gewicht dat men af- en aanschuift, handweegschaal).

R

raajfele: ww, rafelen (van textiel).

raajfele: ww, klauteren.

raajfeltrien: zn v, beweeglijk, drukdoend vrouwmens.

raw: bn, ruig; *raw vòlk*, ruige lieden; *goej vòlk már raw* (ruig maar met een goed hart).

rawste: bn overtr.tr, provisorisch; *zô t'n rawste gedôn/gemákt*, alvast provisorisch gedaan/gemaakt.

rèèje: ww, rijden. N.B. Vroeger gebruikte men hiervoor 'vaare', speciaal met de kar; ik denk dat 'rèèje' onder invloed van het Nederlands meer in zwang kwam met de opkomst van de fiets; 'pèrt rèèje' bestond overigens al.

rèèje: ww, overdreven gastvrij ontvangen. Hiervan zou ik graag een voorbeeldzin hebben !

reeze: ww, van graszaad: tussen de planken van de hooizolder naar beneden komen.

riejk: zn m, mestvork. *Ge stíkt 'r nòch mí gínne riejq dâr*, dat kledingstuk (die stof) is oersterk.

riskôssie: zn v, risico; *riskôssie hébbe*, risico lopen, bv bij bedrijfsvoering.

roontbésseme: ww, rondlopen, rondbenen, her- en derwaarts lopen.

roontsjeeze: ww druk heen en weer lopen/rijden.

S

saawelhéén: zn v, iemand die veel kletst.

saaweltrien: zn v, iemand die veel kletst.

sjappie: zn m, sjofele man, gore man.

sjelowrs: bn/bw, jaloers.

skaof: zn v ?, schAAF; *ob de skaof l  pe*, van anderen profiteren, gratis meedrinken/eten. Graag inlichtingen want tot nu toe heb ik altijd 'skaof l  pe' gehoord, zonder 'ob de'. Ook 'skaofl  per' heb ik gehoord.

skejt: ww ott 3de pers. ev, schijt. *Haj skejd dun*, hij kan amper de kost verdienen.

skeufke: zn o, schuifje van biechtstoel; 't *skeufke kriejge*, de biechtvader gooit het schuifje van de biechtstoel dicht ten teken dat hij geen absolutie (vergiffenis) wil verlenen omdat de biechteling bv geen echt berouw toont.

sk  rresliep: zn m, scharensleep, scharenslijper.

sk  jer: zn m, landloper, bedelaar, schooier, woonwagewoner.

skoorem: zn o, schorem, volk van minder allooi.

skraol: bn, armetierig, mager, onvruchtbaar; *skraole gront*.

skreengze: ww, schrijven (van een schAAFwond).

skreeverke: zn o, schrijvertje, draaikever, soort zwart watertorretje (Gyrinus natator). N.B. Guido Gezelle schreef een bekend gedicht over dit insect.

skungs: bn, schuin; 'n *skungs ketiejr*, een ordinaire meid.

skunk: zn m, stinkdier, Amerikaanse bunzing (Mephitis mephitis) die een grote stank kan verspreiden als hij vervolgd wordt. N.B. Ik zou graag weten hoe dit woord in het Gimmerse vocabulaire van Lidia terecht is gekomen. 'Skunk' is Amerikaans/Engels en de Amerikanen hebben het weer uit een Indianentaal (Algonquian). Daarin betekent 'skekakwa': zoogdier dat urineert of sproeit'. Vgl Flexner, p 201: "skunk (Algonquian skekakwa, squnck, 'mammal who urinates' or sprays), 1588 by explorers, 1634 by colonists. It has also been called a polecat in America since the 1600s, after a related European animal. Skunk cabbage, 1751. Skunk was used to mean a contemptible person by 1840. To skunk, to defeat completely, keep an opponent from scoring, appeared in 1843)."

- snèèjer:** zn m, libel; *'ne vliejgende snèèjer*, een libel. Ik ken het woord ook, maar ik zeg er nooit *'vliejgende'* bij en wijlen mijn vader ook niet.
- spawe:** ww, spugen; *d'r nie in spawe*, niet afkerig zijn van sterke drank/bier.
- spéktaokel:** zn o, herrie. N.B. Uit het Latijn. Oorspronkelijk betekende het 'schouwspel', een betekenis die het nog heeft in het Engelse 'spectacle'.
- spéktaokel:** zn o, opgedirkte, opvallend geklede vrouw. Het is leuk te zien dat het Gîmmers in deze betekenis iets bewaard heeft van de oudere betekenis 'schouwspel'.
- spinhaajs:** zn o, gevangenis (spinhuis in archaïsch Nederlands).
- spinneke:** zn o, zeer tener(e) meisje/vrouw.
- stôtje:** zn o, tijdje, poosje; *'n stôtje lâtter*, een tijdje later.
- straot:** zn v, straat; *zô brútaol az de straot*, erg brutaal; *van de straot afsén*, van meisje/vrouw, een vaste relatie hebben.
- stront:** zn m, stront. *Hoe maer ge dûr de stront rûjrt, hoe maer ie stingkt*, hoe meer je een nare zaak oprakelt, hoe erger ze wordt.
- strontkaar:** zn v, strontkar, mestkar; *dûr 'n strontkaar òvver-reeje wôrre*, benadeeld worden door iemand uit jaloezie. Vgl mijn commentaar op een soortgelijke uitdrukking met *'strontkaar'* van Francien Slits in GH, jrg 33, 1991, nr 3/4, p 72, nr 48.

T

- tééng:** zn v, bericht, tijding. Dilia spelde *'tééjing'*, waarschijnlijk onder invloed van het Nederlandse 'tijding'. Van der Wijst geeft het woord ook in GW, p 61, s.v. *tèèng*. Op de door hem destijds ingesproken cassette zegt hij *'tééng'*, de normale, nog steeds bestaande uitspraak, alleen zijn spelling is anders.
- tènge:** bw, aan het einde van zijn krachten (<te einde), uitgeput, doodmoe. *Haj ha 'm tènge*, hij had hem volledig overmeesterd. N.B. Dilia spelt overigens *'tééne'* maar ze bedoelt kennelijk hetzelfde als Van de Wijst in GW, p 61, s.v. *tènge*. Hij geeft daar: *"iemes 'r tènge hêbbe"* iemand te pakken hebben. Mijn vader placht het woord ook als

voorzetsel te gebruiken en sprak het uit als *'tange'*: *tange d'n hòf*, aan het einde van de tuin.

tenôstembaj: bw ten naaste bij, ongeveer, bijna.

treefke: zn o, onderzettertje (voor een pan, bv), de moderne betekenis. Van Dale, p 2092, geeft s.v. treeft inlichtingen over de betekenisontwikkeling: "1. ijzeren drievoet, ring op drie poten, met een handvat, om potten enz. boven een open vuur te kunnen plaatsen, inz. als keukengereedschap; 2. rooster om b.v. een heet strijkijzer op te zetten; 3. rooster dat in een pan of ketel gezet wordt. treeftje, o (-), thans inz. een roostertje boven een haard".

trékke: ww, trekken; *iemmes 'r onder trékke*, iemand teveel laten betalen.

tikske: zn o, kleine hoeveelheid, tikje, snufje; *'n tikske zaawt*, een snufje zout.

U

umgang: zn m, eerste kerkgang van een kraamvrouw na de bevalling met gebedsoefeningen in de sacristie, (waarna 'opdracht aan Maria'), om weer tot het kerkgebouw en de sacramenten toegelaten te worden; d'n umgang doen. Graag inlichtingen van de lezers want ik heb altijd gemeend dat deze ceremonie 'kerkchang' heette. *'Umgang'* ken ik van *'d'n èèrumgang'* van de koster in de vastentijd. Van Dale geeft als betekenis voor 'omgang': "het rondgaan door de termijnbroeder voor het inzamelen van gaven in natura, boter, koren, enz.".

V

vatsich: bn/bw, vadsig, lui, loom, traag, onverschillig.

vernüjme: ww, vernoemen, een kind naar iemand noemen, het dezelfde naam geven; *vernüjme nò*, een kind naar iemand vernoemen.

verzüjke: ww, uitnodigen. N.B. In het Gïmmers lijkt het woord uitsluitend 'uitnodigen' te betekenen, nooit 'aan iemand vragen iets te willen doen' - of - 'vragen iets te willen geven of toestaan', zoals in het Nederlands. De betekenis 'uitnodigen' bestaat nog in de Nederlandse uitdrukkingen: ten eten verzoeken, op de koffie verzoeken, op een glas wijn verzoeken. De betekenis 'op de proef stellen' komt m.i. ook niet voor in het Gïmmers.

völkske: zn o, lieden van minder allooi.

völlek: smeerlap. *Wa 'ne völlek !*

völlekezbák: zn m, vuilnisbak. Graag commentaar. Ik zeg altijd '*vólnez bák*'.

vraow: zn v, vrouw. *Mf 'n vraow èn 'n fiets iz 't nõch leecht iets*, vrouwen hebben altijd wat ! (Geen bezwaar als het ook zo'n fraaie collectie woorden en uitdrukkingen is als die van Dilia).

vûrbooj: zn m mv, voortekenen. Graag een voorbeeld.

W

wéch: zn m, weg. *Haj kômst maer ob d'n hárde wéch*, hij weet van wanten, hij is goed op de hoogte.

wéngaj: zn o, windei (ei zonder harde schaal dat kippen leggen als ze kalkgebrek hebben).

wéngèèr: zn o mv, windeieren. *Ge moet 'r gîn wéngèèr onder légge*, je moet ze niet verwennen. Graag informatie, i.p.v. '*wéngèèr*' heb ik '*èèr*' gehoord.

wéngt/wint: zn m, wind; *iemmes wéngt/wint in de boks jaoge*, iemand nodeloos bang maken. ('*wéngt*' is de oudere uitspraak).

wiel: zn m, kolk, plas, wiel, ontstaan bij overstroming van een rivier; draaikolk (De Bont). Dilia geeft als betekenis: 'wiel, dode rivierarm, verraderlijke onderstroom'. Ikzelf ken in Gemert maar één '*wiel*', nl '*d'n Tôrrewiel*', bij Koks aan De Aa. Vgl Van den Elsen, p 75: "TORENWIEL: (*Tôrrewiel*) eerste lid onduidelijk, wiel: een kolk in de Aa, veroorzaakt door een scherpe bocht, toen de rivier veranderde, verdwenen door normalisatie." Merk op dat '*wiel*' mannelijk is, niet onzijdig zoals 'wiel' = 'rad'. Ook De Bont geeft mannelijk aan en Henk van den Elsen die op Esdonk woont, was zo vriendelijk te bevestigen dat ter plaatse '*d'n Tôrrewiel*' wordt gezegd.

Z

zééjk: zn m, zeik, pis, gier; *zejk op 'ne riejck*, onzin; *iemmez in de zejk zétte*, iemand voor schut zetten.

zin: zn v/m? ev/mv?, zin, gemoedsgesteldheid, gestemdheid; *èèrm zin*

hébbe, teleurgesteld zijn. N.B. Vgl Van Dale, p 2446, s.v. *zin*, betekenis 4; vgl ook GW, p 71, s.v. *zin*: "*Ge zòt 'r kroom zin van kriege*: je zou er wat van krijgen." De afwezigheid van de verbuigings -e van de bijvoeglijke naamwoorden '*èèrm*' en '*kroom*' wijst op het vrouwelijk woordgeslacht òf op het meervoud (onzijdig kunnen we hier gevoeglijk uitsluiten): vgl Van Dale, ibidem, '*kwade zinnen hebben*, slecht gehumeurd zijn. Vgl. Gimmers: '*kaoj wees* (vrouwen)' met '*kaoj/goej/èèrm zin hébbe*'. Zou het Gimmerse '*zin*' een verkorte meervoudsvorm zijn? (Geen verschil tussen enkel- en meervoud is heel gewoon, vgl *aen baen - twae baen*). In het Nederlands is '*zin*' mannelijk: *kwaai* *zin*. Het woordgeslacht is in het Gimmers wel eens anders (*de skilderééj*, '*t febriek*, *de raom*), maar ik zou het toch gek vinden als '*zin*' in het Gimmers vrouwelijk was. Vandaar mijn vraag of het misschien een oude meervoudsvorm zou kunnen zijn.

Mijn verontschuldigen voor de nogal technisch/taalkundige uitweiding aan het slot van deze lijst, maar ik zou ook over dat soort kwesties graag inlichtingen ontvangen.

Nogmaals, aarzelt u niet als u kritiek, aanvullingen of nieuwe woorden en uitdrukkingen hebt. Het mag schriftelijk (de spelling doet er niet toe), telefonisch (04923-63842) of in een gewoon gesprek. We hebben al ontzettend veel materiaal bij elkaar maar er is nu eenmaal niemand die alle Gimmerse woorden en uitdrukkingen kent. Samen zullen we echter een heel eind komen !

Literatuur/Afkortingen:

1. Van Dale: Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 's-Gravenhage 1961, 8ste druk.
2. GH: Gemerts Heem.
3. GW: Gemertse Woordenlijst, door M.A. van der Wijst, Gemerts Heem, nr 61, winter 1975/1976.
4. Brab. Spr.: De Brabantse Spreekwoorden, uitdrukkingen in Brabant gebruikt en opgetekend, door drs H. Mandos & M. Mandos - van de Pol, Waalre, okt.

1992, 4de herziene en aangevulde druk.

5. De Bont: A.P. de Bont, *Dialekt van Kempenland, meer in het bijzonder d'Oerse Taol, DI II, Vocabularium, Assen, 1958.*
6. Flexner: Stuart Berg Flexner, *I Hear America Talking, An Illustrated History of American Words and Phrases, New York, 1976, Touchstone ed. 1979.*
7. Van den Elsen: Peter van den Elsen, *Esdonk, de geschiedenis van een kapelgehucht, Esdonk/Gemert, 1981 (Bijdrage tot de geschiedenis van Gemert, nr 8).*